

ВІДГУК
офіційного опонента
кандидата юридичних наук, професора, професора кафедри
кримінального права Національної академії внутрішніх справ
Кришевич Ольги Володимирівни
на дисертацію СМІРНОВОЇ ІРИНИ СЕРГІЙВНИ на тему:
«КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ
РІВНОПРАВНОСТІ ГРОМАДЯН ЗАЛЕЖНО ВІД ЇХ РАСОВОЇ,
НАЦІОНАЛЬНОЇ, РЕГІОНАЛЬНОЇ НАЛЕЖНОСТІ, РЕЛІГІЙНИХ
ПЕРЕКОНАНЬ, ІНВАЛІДНОСТІ ТА ЗА ІНШИМИ ОЗНАКАМИ ЗА
ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО
СОЮЗУ», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

На підставі вивчення дисертації та публікацій Смірнкової Ірини Сергіївни, слід зазначити наступне.

Ступінь актуальності обраної теми. Актуальність теми дисертації зумовлена необхідністю вдосконалення національного кримінального законодавства для забезпечення ефективного захисту прав громадян від дискримінації за ознаками раси, національності, релігійних переконань, інвалідності тощо. Звертаючи увагу на ситуацію, яка склалася у зв'язку зі збройним конфліктом на території України, можна констатувати, що рівень злочинності в сфері посягання на рівноправність громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками тільки зріс. Як приклад, аналіз судової практики за ст. 161 КК України, проведений авторкою за період 2013–2024 років, свідчить про недостатню ефективність правозастосування, що підтверджує необхідність дослідження. Зростання кількості випадків дискримінації, а також вплив суспільно-політичної ситуації в Україні підкреслюють своєчасність і важливість обраної теми. У дисертації висвітлено становлення та розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за порушення рівноправності громадян, проведено порівняльний аналіз норм українського та європейського кримінального законодавства, встановлено певні неузгодженості та суперечності у формуванні статей закону, а також деякі невідповідності окремим принципам криміналізації. Авторкою проаналізовано

міжнародну практику, зокрема практику ЄСПЛ, а також національні нормативні акти, що стосуються заборони дискримінації та забезпечення принципу рівності. Особливу увагу приділено проблемам кваліфікації кримінальних правопорушень за ст. 161 КК України, що є важливим внеском у теорію та практику кримінального права.

Родзинкою в роботі виступає дослідження великого масиву міжнародного законодавства, а саме законодавства держав ЄС норми, які передбачають кримінальну відповідальність за посягання, порушення рівноправності, принципу рівності та принципу недискримінації, які знаходяться в різних розділах КК Польщі, Франції, Іспанії, Болгарії, Швеції, Румунії, Хорватії, Естонії, Словенії, Фінляндії, Люксембургу, Литви, Латвії, Чехії, Австрії, Угорщини, Мальти; Чехії, Данії; ФРН, Нідерландів, що містить положення про заборону та караність посягання на рівноправність громадян з різних підстав (раси, кольору шкіри, мови, статі та іншими ознаками), що захищає конституційні гарантії, послуговуючись терміном «дискримінація».

Виокремлюється в роботі автором науковий підхід до визначення поняття «захищенні ознаки» рівноправності, під якими можна розуміти певні характеристики (риси, які є частиною ідентичності людини), які охороняються законом (визначаються національним і міжнародним законодавством), за якими особа або група осіб можуть зазнавати дискримінації, упередженого ставлення або ворожнечі. Оскільки, закріплення в кримінальному законодавстві саме «відкритого переліку захищених ознак» є найбільш раціональним, оскільки, дозволяє взяти під захист більшу кількість осіб з різних категорій. Цікавим моментом є запропонований авторський підхід застосування у структурі складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 161 КК України нової «захищеної ознаки» рівноправності громадян такої як: «підозра або наявність у особи ВІЛ-інфекції/СНІДу».

Привертає увагу в роботі положення щодо формулювання власного визначення «образи почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями» - висловлювання презирства до будь-якого віросповідання,

релігійної громади, конфесії, релігійної течії; зневажливе ставлення до певної релігії, релігійної течії, релігійних обрядів; умисні образи, приниження людини у зв'язку з її релігійними переконаннями; висміювання, умисне приниження релігійних поглядів, релігійних символів, ритуалів; глум над місцями богослужінь, релігійних зібрань, місцями поклоніння, паломництва.

Справляє враження запропоноване автором власне визначення поняттю «національна честь» - як морально-етичне поняття, яке відображає сукупність високих ідеалів, культурних, історичних, традиційних цінностей народу, його вкладу до світового процесу, які поєднують такий народ і відображають його прагнення до самоповаги. Та «національна гідність» - це розуміння народом своєї унікальності, цінності, значення на основі історичних, культурних, моральних, духовних досягнень.

В роботі автором зосереджено увагу на необхідність внесення змін до національного кримінального законодавства, в частині можливості притягнення до кримінальної відповідальності громадян інших держав іноземців та осіб без громадянства, які постійно не проживають в Україні, якщо вони вчинили за її межами кримінальне правопорушення, передбачене ст. 161 КК України у випадках порушення ними рівноправності громадян, оскільки в умовах збройної агресії на території України та поза її межами іноземними громадянами ведеться активне розпалювання національної, регіональної, релігійної ворожнечі і ненависті, в тому числі і шляхом пропаганди у ЗМІ, в різноманітних Інтернет-ресурсах.

Обґрунтовано авторське бачення про необхідність внесення змін в частині застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб за порушення рівноправності громадян у разі: «вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи кримінального правопорушення, передбаченого ст. 161 Кримінального Кодексу, в тому числі сприяння, організація, фінансування, підбурювання такою юридичною особою або вчинення фізичною особою на користь, з відома чи в інтересах юридичної особи».

Обґрунтована авторкою необхідність доповнити ч. 2 ст. 161 КК України кваліфікуючою ознакою, як вчинення публічно діянь передбачених в ч. 1 ст. 161 КК України. Під поняттям «публічно» розуміється вчинення дії таким чином, щоб результати таких дій стали відомі або мали наслідки для необмеженої кількості людей. Тобто, необов'язково, щоб такі діяння вчинялися при великій кількості людей, публічно, головне, що результати таких діянь можуть стати відомі (стали відомі) необмеженій кількості людей в подальшому.

Запропоновано авторкою внести зміни до: ч. 2 ст. 161 КК України, доповнивши її ще одним складом, а саме: «діяння, поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя і здоров'я потерпілого» та до ч. 3 цієї ж статті, доповнивши її фразою: «діяння, поєднані з насильством, яке є небезпечним для життя і здоров'я потерпілого».

Цікавим моментом виступає запропоновано авторське бачення тяжких наслідків у контексті ч. 3 ст. 161 КК України, а саме негативні наслідки, які мають високий рівень суспільної небезпечності: масові заворушення, міжконфесійні та міжрелігійні конфлікти, самогубство особи та інші.

Авторка враховувала позитивний зарубіжний досвід Словенії, Данії, Болгарії та Чехії щодо кримінальної відповідальності за посягання на рівноправність та запропонована доповнити ч. 3 ст. 161 КК України новою кваліфікуючою ознакою: «діяння, вчинені з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем і технологій, у тому числі засобів масової інформації, кіно, радіо, телебачення, а також у випадку, якщо інформація має пропагандистський характер».

Цікавим моментом в роботі виступає запропоноване авторкою доповнення частину 4 ст. 161 КК України заохочувальною нормою де передбачити звільнення від кримінальної відповідальності за діяння, передбачені в ч. 1 ст. 161 КК України у випадку, якщо особа вчинила вперше кримінальне правопорушення, визнала свою вину, щиро покалася та публічно принесла вибачення за вчинене, примирилася із потерпілим та відшкодувала заподіяну шкоду.

Таким чином, тема дисертаційної роботи І.С.Смирнової є актуальною, ґрунтовною і своєчасною, відповідає вимогам сьогодення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність не викликає сумнівів, оскільки вони ґрунтуються на засадах доктрини кримінального права.

Оскільки належний науковий рівень дисертації забезпечується правильною постановкою мети і визначенням відповідно до неї завдань дослідження. Слід відмітити, що завдання, які поставила **Смірнова Ірина Сергіївна**, відповідають структурі роботи, змісту викладеного матеріалу та здобутим науковим результатам і вирішуються у роботі, що у свою чергу свідчить про досягнення поставленої мети дослідження.

Дисертаційна робота, яка подана **Смірною Іриною Сергіївною** для захисту, характеризується системним підходом до предмету дослідження, оскільки об'єкт і предмет дослідження визначені дисертанткою досить чітко, результати дослідження характеризуються новизною. Структурно дисертація складається із вступу, трьох розділів, пов'язаних між собою, висновків, списку використаних джерел, додатків і відповідає цілям та задачам дослідження. Обрана структура певним чином відповідає цілям та задачам дослідження, дає змогу послідовно розглянути усі основні проблеми, визначені авторкою. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність підтверджуються аналізом теоретичних, методологічних і юридичних літературних джерел, пов'язаних з кримінальною відповідальністю за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками за законодавством України та держав Європейського Союзу. Отже, поставлені наукові завдання виконані на високому методологічному рівні, а дисертантка оволоділа необхідними для рівня доктора філософії компетенціями. Усе вищенаведене свідчить про високий рівень обізнаності дисертантки у питаннях, які стосуються

досліджуваної проблеми, та забезпечує належний рівень обґрунтованості зроблених висновків.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, повнота їх викладу в опублікованих працях.

Дисертація за характером і змістом досліджених автором питань, без будь-яких сумнівів, є однією з перших в Україні комплексною і системною науково-дослідною працею, що присвячена науковій розробці теоретичних та прикладних проблем формування й обґрунтування комплексного дослідження проблем кримінальної відповідальності за кримінальну відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками за законодавством України та держав Європейського Союзу, що і обумовлюють актуальність обраної теми як для теорії кримінального права, так і для правозастосовної й законодавчої практики.

Вступ дисертації містить обґрунтування вибору теми, зв'язок роботи з науковими програмами, мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, а також розкриває наукову новизну та практичне значення отриманих результатів. Структура роботи включає три розділи, висновки, список використаних джерел і додатки, що відповідає поставленим цілям і завданням. Використання методів порівняльного правознавства, контент-аналізу та соціологічного опитування забезпечує високий рівень достовірності результатів. Авторка демонструє творчий підхід до аналізу попередніх наукових розробок, аргументовано уточнюючи або заперечуючи окремі позиції, що свідчить про високий рівень наукової полеміки.

Усі зазначені положення дисертаційного дослідження містять елементи новизни, достатньо повно розкриті у дисертації та опублікованих автором науково-дослідних роботах, які, без сумніву, є певним внеском у вітчизняну юридичну науку.

Імпонує наукова активність дисертантки, яка проявилась у **16** наукових працях, із яких три опубліковані у фахових юридичних виданнях України, 1 наукова стаття в іноземному виданні, а також 12 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Тема рецензованої дисертації відповідає потребам сучасної юридичної науки, є актуальною, а саме дослідження – своєчасним, оскільки результати наукового дослідження, основні положення, висновки, пропозиції та рекомендації дисертації в цілому характеризуються послідовністю, аргументованістю і завершеністю. Таким чином, дисертаційне дослідження **Смірної Ірини Сергіївни** на тему: «Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками за законодавством України та держав Європейського Союзу» містить вагомі, переконливі результати, які в сукупності вирішують важливу наукову проблему, а також забезпечують розв’язання цілого ряду практичних питань.

Викладені в ньому наукові положення заповнюють ряд законодавчих прогалин, характеризуються єдністю змісту і свідчать про особистий внесок здобувача в науку кримінального права України, та водночас є основою для подальших досліджень, вдосконалення правозастосування. Таким чином, дисертація **Смірної Ірини Сергіївни** на тему: «Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками за законодавством України та держав Європейського Союзу» відповідає існуючим вимогам та є завершеною науковою працею.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача

Загалом позитивно оцінюючи дисертацію **Смірної Ірини Сергіївни** на тему: «Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками за законодавством України та

держав Європейського Союзу», водночас необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту.

1. В дисертації автором внесена пропозиція щодо змін до ч. 3 ст. 161 КК України, шляхом доповнення “вчинені з використанням електронних комунікаційних мереж у сфері медіа, телевізійного мовлення, радіомовлення, друкованих медіа, інших засобів масової інформації”, але є спірною оскільки виступає питання, хто в такому разі буде суб’єктом вчинення кримінального правопорушення?
2. Поняття “наси́льство” в ст. 161 КК України, з урахуванням пропозиції внести зміни і запровадити категорії “наси́льство, яке не є небезпечним для життя і здоров’я потерпілого”, “наси́льство, яке є небезпечним для життя і здоров’я потерпілого” в такому разі не охоплює категорію психічне насильство чи лише в контексті “погроз”?
3. Якщо “перелік захищених ознак” за ст. 161 КК України є “відкритим”, то виникає питання про необхідність у його доповненні новими ознаками “сексуальна орієнтація”, “гендерна ідентичність”, “наявність хвороби ВІЛ/СНІДу”?

Однак, зазначені вище зауваження носять рекомендаційний та дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, а також можуть бути враховані у подальшій науковій розробці проблематики дисертаційного дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності

У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертація оформлена згідно з нормативними вимогами, передбаченими для такого виду робіт, написана державною мовою з дотриманням наукового стилю. Дисертаційна робота **Смірновой Ірини Сергіївни** є оригінальною, ґрунтовною самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

На підставі вищенаведеного вважаю, що дисертація **Смірновой Ірини Сергіївни** на тему: **«Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками за законодавством України та держав Європейського Союзу»** за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою та практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертантом наукових працях, за оформленням відповідає вимогам, які затверджені наказом Міністерства освіти та науки України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами) «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а також Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 № 261 (із змінами) та Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами), а її автор – **Смірнова Ірина Сергіївна** за результатами публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктор філософії у галузі знань 08 Право зі спеціальності 081 Право.

Офіційний опонент:

**професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор**

Ольга КРИШЕВИЧ